

1. АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

(7 клас програми «История Отечества»)

Вивчення шкільної програми з історії, яка функціонує на тимчасово непідконтрольній території України, є важливою, адже історія як шкільний предмет є вагомим фактором формування світогляду у школярів так званої «днр». Тому наповнення шкільної програми з історії займає одне з провідних місць у розвитку свідомості учнів. Для того, щоб дізнатися, яке саме це наповнення, впродовж трьох місяців в рамках проекту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність» відбувалося вивчення та аналіз шкільної програми з предмету «История Отечества» так званої «днр».

Після проведеного аналізу було виявлено, що автори, які склали дану програму, привели її у відповідність до стандартів історії Росії. Звертає на себе увагу певна диспропорція у співвідношенні матеріалу з історії Донецького краю та історії Росії на користь другої.

Якщо предмет називається «История Отечества», логічно очікувати, що зміст програми повинний відображати історію території «Донецького регіона», а не історію Росії.

У авторів програми, з одного боку, прослідковується прагнення надати особливе значення території Донецького краю, яка позиціонується сьогодні на окупованій території як «Донецька народна республіка»: наприклад, про це свідчить цитата з теми 6, ст.34 (7 кл.): «Северский Донец – граница двух миров», тема 1, с. 16 (5 клас): «История Донбасса – составная часть мировой истории. Выдающиеся краеведы Донецкого края...». Але, з іншого боку, автори підміняють справжню історію Донецького краю на історію Росії з вкрапленням історії Донецького регіону. При чому, з кожною наступною темою 7 класу це все більше помітно. Тобто, можна сказати, що так звана «днр» в контексті шкільної програми з історії не подається як суб'єкт історії, а скоріше як об'єкт, як периферія російського ментального простору.

Вписування історії Донецького краю у історію Росії виглядає дещо штучно, часто схоже на паралельне прописування своєї історії по сусідству з ширшою історією: нерідко це здійснюється з використанням часточки «і» - територія і не в складі Росії, і не окремо. Приклади: 7 клас, тема 1 (стор. 27): «Тема 1. Русь и Донецкий регион в IV–VIII вв.»; стор. 29, тема 3: «Тема 3. Древнерусское государство в период расцвета. Донецкий край в X–XII вв.».

Якщо брати перші теми програми 7 класу, то «Донецкий регион» як держава спочатку виразніше проступає в тексті, але з кожною наступною темою «Донецкий край» відходить на другий план. Тобто, ми чітко бачимо, що основна увага приділяється російській історії, яка до території Донецького краю у давні часи не має прямого відношення.

Так, наприклад, учень, згідно теми 4, ст. 31: «называет...главные черты Новгородской республики». Положення теми 5, ст. 32-33, також свідчать про увагу до історії Росії: «Князь Александр Ярославич. Невская битва и Ледовое побоище»; «Земли Донецкого региона в составе Золотой Орды»; «Противостояние Твери и Москвы. Усиление Московского княжества при

Иване Калите. Начало объединение русских земель вокруг Москвы. Дмитрий Донской. Сергей Радонежский. Поход Мамай на Русь Куликовская битвы»; так само, і положення теми 6, ст.34: «Иван III. Присоединение Новгорода и Твери к Московскому княжеству. Стояние на Угре и ликвидация зависимости от Орды. Московско-литовские войны...», «Москва – третий Рим» і так далі.

Також варто відзначити, що прослідковується явне порушення логіки історичного викладу, зокрема, мова іде про наявність у тексті анахронізмів, некоректне використання географічних термінів, бо поряд з історичними назвами географічних об'єктів, співіснують сучасні географічні назви («Донбас», «Донецький регіон»). Приклади: Тема 1, ст. 27: «Русь и Донецкий регион в IV-VIII в.» тощо.

Також часто зустрічаються алогічні різкі переходи у тексті з однієї території до іншої – за реченнями щодо території Російської держави виринає речення про територію Донецького краю, яке «не клеїться» в цьому місці тексту. Складається враження, що текст готувався наспидкоруч і не був достатньо уважно вчитаний.

В контексті важливої теми давньої історії – теми «Київська Русь» – хочеться сказати таке. Історія Київської Русі подається в дусі російської та радянської російської історіографії. Це можна побачити, зокрема, на прикладі термінології: для визначення середньовічної держави Русі використовується поняття «Древнерусское государство». «Древнерусское государство» – це поняття, яке є калькою термінів історії Росії. Наведемо цитати з програми: тема 2, ст.28 «Образование и становление Древнерусского государства».

Використання подібної назви держави Русь, безумовно, є інструментом інформаційної війни та русифікації. Відбувається підміна похідних понять «руський» на «русский», тобто ототожнення середньовічної держави Русь з сучасною Росією як її безпосередньою правонаступницею. Якщо враховувати, що столицею Русі було місто Київ, у свідомості учнів закладається неусвідомлене позакритичне переконання у тому, що землі України мають бути складовою сучасної Росії, що робить агресію східного сусіда виправданою і правомірною в їхніх очах.

Підміна поняття «руський» на «русский» зустрічається в розділі давньої історії повсюдно: тема 2 «Древнерусское государство», тема 4, ст.31 «Древнерусские святые», тема 5, ст.32 «Литовско-Русское государство». Починаючи з періоду XV – XVI ст., поняття «древнерусский» замінюється на «русский»: тема 6, ст.34 «Особенности культуры в русских землях в XV – начале XVI вв. Памятники Куликовского цикла. Архитектура. Московский Кремль. Формирование русской школы живописи. Андрей Рублев»).

Та все ж за уважного прочитання змісту програми нам вдалося один-єдиний раз зустріти термін, властивий для української історіографії – «Киевская Русь», у вступних словах програми 7 класу, ст. 26 «При изучении курса «История Отечества» следует обратить внимание на то, что Донецкий регион в эпоху Средневековья входил в состав не только Киевской Руси...».

Також звертає на себе увагу той факт, що назва «Київ» зустрічається лише двічі в програмі, незважаючи на те, що це столиця Русі. Процитуємо

контекст, коли згадується «матір міст руських»: тема 2, ст.28 «Новгород и Киев – центры древнерусской государственности», ст. 30 «учащийся ... характеризует ... Киев времен Ярослава Мудрого...»). Складається враження, що уникнення назв «Київська Русь», «Київ» є свідомим і спрямоване на те, щоб в учнів не склалися асоціації і паралелі щодо спадкоємності Києва давнього і сучасної столиці України, Київської Русі як першопочатків української державності.

Це припущення підтверджується при порівнянні програм «Истории Отечества» 2019 і 2016 років. Зміст програми 2016 р. (История Отечества. IV –XV вв. : 7 кл. : программа для общеобразоват. организаций / сост. Тур Л.И, Могила Н.А., Балацун П.А., Симинько Н.С. Виновет Т.В., Чепига Г.П. ; ДРИДПО. – Донецк: Истоки, 2016. – 27 с.) щодо теми Русі насичений російськомовним перекладом термінів української історіографії. Наведемо приклади: тематичний модуль 2 «Киевская Русь» (с. 13, 14, 15), «...территории расселения восточнославянских племенных союзов в VIII- IX ст., Киевского государства в конце IX-X ст. основные направления походов киевских князей; тематичний модуль 3 «Утверждение Ярослава в Киеве» (с. 14, 15) і т.д.

З того, що ми зустріли назву «Київська Русь» в програмі 2019 року один-єдиний раз, складається враження, що це поняття затрималося в програмі випадково, його просто не помітили та не відредагували на кшталт російської термінології з теми, коли працювали з текстом програми-попередниці. Можна припустити, що за приклад програми 2019 р. бралася програма минулих років, скажімо, 2016 року, адже в тексті при порівнянні було знайдено багато аналогічних формулювань.

В цьому контексті варто також відзначити ще таке цікаве спостереження: в програмі 2016 р. для позначення Донецького регіону неодноразово зустрічається термін «Донетчина» (с. 13, 14 та ін.), що є, безумовно, калькою українського за походженням терміну «Донеччина». В програмі 2019 р. цей термін вже не зустрічається. Думаємо, відбувся свідомий відхід від понять, які можуть викликати асоціації про приналежність Донецького регіону до України. Замість цього використовуються терміни «Донбасс», «Донецкий край», «Донецкий регион».

Виникає риторичне запитання: хто був тим рецензентом, який спричинив русифікаційні зміни в програмі? І де географічно шукати прихованих співавторів? Чи в Донецькому регіоні, чи поза його межами?

В контексті лінгвістичного аналізу, варто зауважити, що програма містить зразки російської радянської мови. Так, наприклад, у темі 3, ст.29, є таке положення: «Формирование древнерусской народности»; у темі 5, ст.32, – є положення «Оформление трех ветвей древнерусской народности». Хочеться наголосити, що сьогодні в російській історіографії цей термін вже є застарілим і для вказаної теорії етнічного розвитку Русі, що виникла у радянські часи, використовується осучаснений термін – «етнокультурна спільність» («этнокультурная общность»).

У програмі зустрічаються приклади порушення співвідношення «факт – судження». Деякі висловлювання сформульовані некоректно і є не фактами, а судженнями. Прикладом є висловлювання з теми 3, ст.29: «Формирование древнерусской народности». У ньому не має уточнення, що мова йде про теорію про давньоруську народність, хоча це не єдина теорія етнічного розвитку населення Русі. Дане висловлювання подає давньоруську народність як факт, як єдино існуючу і вірну версію етнічних процесів на Русі.

Також ми звернули увагу на випадки некоректної постановки вимог до школярів. Так, учень має пояснювати низку понять з теми 5, однак окремі з них є скоріше не поняттями, а висловами: тема 5, ст.33 «... учащийся объясняет понятия: ... «пир на костях»...»). Термінологія часом є суперечливою: так, якщо для киеворуської доби використовується поняття «давньоруський», то навіть з точки зору логіки російської історіографії недоречно, як осучаснення сприймається термін «русский». Зокрема, в темі 5, ст.32 є така теза: «Борьба русского народа против ордынского владычества». Якщо в програмі йде мова про давньоруську народність, то чому з'являється поняття «русский народ»?

В програмі 7 класу були також виявлені емоційно забарвлені речення, але у невеликій кількості. Проте навіть на декількох прикладах, які були знайдені в частині «Примерные темы практических занятий», можна відзначити прагнення виділити себе начебто «державою», яка займала одне з провідних місць в усіх історичних процесах (ст.36, «Примерные темы практических занятий»: пункт 9 «Государь всея Руси!», пункт 16 «Русь – спаситель Европы от монголо-татар?!.»).

Отже, в ході аналізу програми «История Отечества» 2019 р. для 7 класу було зроблено такі висновки: історія Донецького краю подається в тісному зв'язку з російською історією, яка пропорційно переважає, але не відбувається повного злиття цих історій/територій, що позначається сполучником «і». При чому, спочатку у цьому словосполученні завжди вказується Росія, а після сполучника «і» – Донецький регіон. У тексті програми поряд із термінологією російської історіографії зустрічається термінологія радянської російської історіографії. Також було помічено випадки порушення логіки історичного викладу, порушення співвідношення «факт-судження», знайдено приклади емоційно забарвлених речень. Порівняння програми 2019 р. із програмою 2016 р. свідчить про значне редагування тексту, мета якого – повний відхід від перекладених російською мовою термінів і понять української історичної науки та використання в програмі мовних стандартів російської історіографії.

Аналіз програми переконує у тому, що вона є інструментом гібридної війни і тому несе загрозу як фактор формування свідомості молоді. Поряд із тим, можна припустити, що рівень небезпеки може бути знижений за рахунок недостатньо професійного підходу як авторів, так і рецензентів програми.